

А. О. Кодинець

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної власності
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

САМОЗАХИСТ ПРАВ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Стаття присвячена розгляду теоретичних засад та практичних наслідків реалізації в межах інформаційних відносин способів захисту цивільних прав та інтересів; визначенню особливостей застосування самозахисту з метою припинення порушення інформаційних прав суб'єктів, у тому числі внаслідок поширення недостовірної інформації в мережі Інтернет; аналізу проблем та суперечностей чинного законодавстві України, що регулює інформаційні відносини; формулюванню висновків та пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання інформаційних відносин у цивільному законодавстві.

Ключові слова: інформація, інформаційні відносини, захист цивільних прав та інтересів, самозахист, Інтернет, недостовірна інформація.

Постановка проблеми. Суб'єктивне право має реальне значення для його носія лише за наявності ефективної і злагодженої системи захисту, тому питання правового захисту відіграють основоположну роль у дослідженні особливостей цивільно-правової охорони будь-якого майнового чи немайнового блага, аналізі практичних аспектів реалізації суб'єктивних прав у межах конкретних цивільних правовідносин.

Незважаючи на значну актуальність проблематики захисту для реалізації прав і свобод суб'єктів цивільного права та її теоретичне осмислення юридичною наукою, в правовій доктрині вже протягом тривалого часу спостерігається існування низки проблемних питань, з приводу яких ведуться активні дискусії. Вони пов'язані із визначенням поняття «захист цивільних прав та інтересів», окресленням його місця в системі цивільних прав, характеристикою змісту і форм реалізації права на захист тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості захисту цивільних прав та інтересів були предметом наукового дослідження представників різних галузей юридичної науки, зокрема, Алексєєва С.С., Грибанова В.П., Ілларионові Т.І., Матвєєва Г.К., Харитонові Є.О., Харитонові О.І. та інших вчених. Науковим підґрунтям дослідження проблем регулювання сфери інформаційних відносин стали численні публікації О.В.Кохановської, присвячені розробці теорії цивільно-правового регулювання інформаційних відносин.

Мета статті. Метою цієї публікації є аналіз особливостей реалізації в межах інформаційних відносин способів захисту цивільних прав та інтересів, визначення специфіки застосування самозахисту з метою припинення порушення інформаційних прав у тому числі, внаслідок поширення недостовірної інформації в мережі Інтернет, дослідження проблем та суперечностей чинного законодавстві України, що регулює інформаційні відносини, а також формулювання висновків і пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання інформаційних відносин у цивільному законодавстві.

Виклад основного матеріалу. В юридичній літературі дискусійно трактується поняття захисту. Домінуючою є позиція, відповідно до якої захист – це система заходів, спрямованих на забезпечення недоторканності права, його здійснення та ліквідацію правопорушень. У визначенні права на захист основний акцент ставиться на його державно-правовому характері, що полягає у відновленні порушеного права, забезпеченні виконання юридичного обов'язку [1, с. 56]. У такому ракурсі захист розглядається як функція держави, яка у формі спеціальних заходів спрямована на припинення конкретних правопорушень, відновлення (компенсацію) порушених інтересів або забезпечення умов їх задоволення в інших формах. Дану позицію відстоюють, насамперед, представниками загальнотеоретичних юридичних наук, проте вона набула значного поширення у сфері

цивілістики. Зокрема, на думку С.С. Алексєєва, правовий захист – це державно-примусова діяльність, спрямована на поновлення порушеного права, забезпечення виконання юридичного обов'язку [2, с. 180].

Такому підходу протистоїть позиція вчених, які тлумачать захист як можливість уповноваженої особи застосувати заходи правоохоронного характеру для поновлення свого порушеного чи оспорюваного права [3, с. 335; 4, с. 409]. Найбільш послідовно вона відображена в працях В.П. Грибанова [5, с. 107]. За цього підходу право на захист не обмежується лише застосуванням державою заходів примусового характеру, а пов'язується, насамперед, із діяльністю самого суб'єкта з поновлення порушеного права та припинення дій, що його порушують. Дана позиція видається більш переконливою, оскільки: по-перше, дає змогу охопити поняттям захисту весь спектр можливих форм його здійснення, включаючи самозахист та захист права юрисдикційними органами; по-друге, ґрунтується на прояві ініціативи самого суб'єкта приватно-правових відносин, права якого порушені, чи яким створюється загроза порушення; по-третє, відображає специфіку цивільно-правових норм і впливає з методу приватного права, невід'ємною ознакою якого є ініціативно-диспозитивний характер виникнення правових зв'язків між учасниками цивільних правовідносин.

Право на захист цивільних прав та інтересів характеризується реалізацією певних форм та способів. В юридичній науці прийнято розрізняти юрисдикційну та неюрисдикційну форми захисту суб'єктивних прав [4, с. 242]. Поняттям «юрисдикційна форма захисту» охоплюється діяльність уповноважених державою органів по захисту цивільних прав. Її суть полягає в тому, що особа, права і законні інтереси якої порушені неправомірними діями, звертається за захистом до державних чи інших компетентних органів, що уповноважені вжити необхідних заходів для відновлення порушеного права і припинення правопорушення.

Поряд із юрисдикційною існує також неюрисдикційна форма захисту прав на інформацію. Неюрисдикційна форма захисту охоплює дії громадян та організацій у захисті прав, які здійснюються ними самостійно, без звернення до компетентних державних органів. У межах цієї форми захисту виділяють самозахист цивільних прав, тобто вчинення уповноваженою особою незаборонених дій фактичного

характеру, спрямованих на охорону її суб'єктивного права, і застосування заходів оперативного впливу – правоохоронних засобів, які мають юридичний характер та застосовуються уповноваженою особою без звернення до державних чи інших органів.

Розрізняють самозахист у вузькому та широкому значеннях [6, с. 10]. Самозахист цивільних прав у вузькому значенні – це вчинення уповноваженою особою не заборонених законом фактичних дій, спрямованих на ненастання, зменшення негативних наслідків правопорушення (наприклад, встановлення особою перешкод для безпідставного проникнення інших осіб до матеріальних носіїв збереження інформації). До способів самозахисту в широкому його значенні відносяться як фактичні, так і юридичні дії, зокрема застосування стороною в договірних правовідносинах так званих оперативних санкцій на противагу невиконання іншою стороною договірних обов'язків

Підставами для застосування самозахисту права на інформацію відповідно до ч. 1 ст. 19 ЦК України є порушення чи інші протиправні посягання на це право. Застосування дій фактичного характеру з метою самозахисту права на інформацію може бути досить ефективним засобом усунення протиправних посягань на суб'єктивне право на інформацію. Такі дії можуть полягати, наприклад, у перешкоджанні протиправним спробам знищити інформацію, яку зберігає уповноважена особа; d подоланні перешкод, які не дають можливості особі правомірно отримати відкриту інформацію тощо.

На відміну від речових та особистих немайнових прав, що забезпечують фізичне існування особи, у сфері захисту яких існують широкі можливості для застосування незаборонених законом засобів протидії самою особою, в межах системи інформаційних прав така діяльність суттєво обмежена характером прав, щодо яких вчинене чи на які посягає правопорушення. Як приклад самозахисту порушених прав особи у сфері інформації можна навести публічну заяву потерпілого про те, що конкретна фізична чи юридична особа незаконно поширює певну інформацію.

Проте одним із найпоширеніших способів самозахисту є звернення потерпілого до правопорушника з вимогою припинити поширення недостовірної інформації. Такий спосіб захисту є особливо ефективним, коли йде мова про сферу захисту прав інтелектуальної власності,

в межах якої судовий розгляд спорів, як правило, є досить тривалим, що зумовлюється необхідністю проведення експертиз з метою з'ясування фактичних даних, що входять до предмета доказування у відповідному процесі.

У цьому аспекті, зважаючи на тривалу перспективу судового захисту звернення з листом – претензією до правопорушника з вимогою припинити дії, що порушують право, може бути більш дієвим та оперативним способом захисту, ніж ініціювання відповідного судового процесу.

Претензійний порядок захисту інформаційних прав також може бути ефективним у разі труднощів у процесуальному доведенні факту правопорушення чи пошуку винного суб'єкта. Зокрема, наразі у зв'язку із загальним розвитком інформаційних технологій досить поширеними є випадки незаконного розміщення творів у Інтернет або поширення у Всесвітній мережі недостовірної інформації, яка порушує особисті немайнові права особи, завдає шкоди її честі, гідності чи діловій репутації. При цьому, як правило, досить важко знайти особу, яка вперше незаконно поширила відповідні відомості чи розмістила їх на певному веб-ресурсі. У цьому випадку звернення з листом-вимогою до власника веб-ресурсу щодо вилучення недостовірної інформації або контрафактного примірника твору може бути більш дієвим, ніж звернення до суду за захистом порушених прав.

Однією з причин складнощів процесуального розгляду спорів, пов'язаних із незаконним поширенням інформації в мережі Інтернет, є проблема подання належних та допустимих доказів, що свідчать про знаходження інформації на певному інформаційному ресурсі. Доказами в цивільному та господарському процесі є оригінали документів чи їх належним чином засвідчені копії, тобто копії, засвідчені нотаріально. Враховуючи, що для ініціювання судового розгляду спорів необхідно зафіксувати факт розміщення інформації в мережі Інтернет на певному веб-сайті, основним способом такої фіксації має бути нотаріальне посвідчення роздруковки із Всесвітньої мережі. Проте на сьогодні нотаріуси України не вчиняють такої нотаріальної дії. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений наказом Міністерства юстиції України 22.02.2012 № 296/5 [7], передбачає таку нотаріальну дію, як засвідчення вірності копій документів і витягів з них, засвідчення справжності підписів на документах, тобто засвідчення копії документу в його ре-

човому вираженні. Норми Порядку не поширюються на нотаріальне засвідчення електронних документів, доступних у цифровій інформаційній мережі. Як наслідок, система судового захисту прав і законних інтересів особи від незаконного розміщення, копіювання чи відтворення інформації в мережі Інтернет частково нівелюється за рахунок інертності законодавства щодо розширення функцій нотаріусів у частині надання останнім можливості засвідчення наявності певної інформації в мережі Інтернеті.

Наразі для фіксації розміщення інформації у Всесвітній мережі практика йде по шляху надання суду висновку спеціаліста-фахівця у сфері інформаційних технологій, який доводить існування певної інформації на конкретному веб-ресурсі на дату складання висновку. Такий висновок спеціаліста є доказом у справі, що свідчить про наявність певної інформації на інформаційному ресурсі. Проте зазначимо, що простішим і менш витратним для позивача способом фіксації інформації, розміщеної у Всесвітній мережі, було б нотаріальне засвідчення копії електронного документу, котре, як уже зазначалося, наразі в Україні не здійснюється. У цьому аспекті не можна не наголосити на потребу внесення змін до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України в частині надання нотаріусам можливості засвічувати копії електронних документів.

Інша проблема, пов'язана із захистом прав на інформацію, розміщену в мережі Інтернет, є визначення особи правопорушника, тобто суб'єкта, який розмістив негативну інформацію про особу, контрафактний примірник твору, незаконну фонограму тощо.

У цьому аспекті позиція судових органів України ґрунтується на постанові Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27.02.2009 р. «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» [8], у п. 13 якої зазначено, що належним відповідачем у разі поширення оспорюваної інформації в мережі Інтернет є автор відповідного інформаційного матеріалу та власник веб-сайта, особи яких позивач повинен установити та зазначити в позовній заяві. Якщо автор поширеної інформації невідомий, або його особу та/чи місце проживання (місцезнаходження) неможливо встановити, а також коли інформація є анонімною і доступ до сайту – вільним, належним відповідачем є власник веб-сайта, на якому розміщено

зазначений інформаційний матеріал, оскільки саме він створив технологічну можливість та умови для поширення недостовірної інформації. Дані про власника веб-сайта можуть бути витребувані в адміністратора системи реєстрації та обліку доменних назв та адреси українського сегмента мережі Інтернет.

Стосовно розміщення об'єктів інтелектуальної власності в мережі Інтернет Пленум Вищого господарського суду України у п. 46 постанови № 12 від 17.10.2012 р. [9] також зазначає, що розміщення творів у мережі Інтернет у вигляді, доступному для публічного використання, є їх відтворенням. Якщо у зв'язку з таким розміщенням порушуються майнові права суб'єкта авторського права, визначені ст. 15 названого Закону, то це дає підстави для судового захисту авторського права. Сам по собі факт розміщення на сайті відповідача твору чи об'єкта суміжних прав, тотожного об'єкту інтелектуальної власності, майнові права на який належать позивачу, свідчать про порушення таких прав відповідачем за умови, що останнім не подано суду доказів на підтвердження правомірності розміщення ним на своєму сайті спірного об'єкта інтелектуальної власності. Відтворення такого об'єкта з іншого сайту без підтвердження правомірності використання об'єкта інтелектуальної власності не може бути підставою для звільнення відповідача від відповідальності. У вирішенні відповідних спорів суд повинен встановити, чи перебуває веб-сайт та розміщена на ньому інформація в розпорядженні особи, якій пред'явлено позовні вимоги, а також чим підтверджується факт порушення нею авторського права та/або суміжних прав (п. 46 постанови Пленума Вищого господарського суду України у № 12 від 17.10.2012 р.).

Угодою про асоціацію, укладеною між Україною та країнами – членами ЄС [10], у Главі 9 також встановлені додаткові вимоги до законодавства України в частині притягнення до відповідальності постачальників посередницьких послуг за розміщення об'єктів інтелектуальної власності в цифровому середовищі, проте вони базуються на інших правових засадах та враховують характер діяльності інформаційного посередника.

Зокрема, згідно зі ст. 244 Угоди обидві Сторони визнають, що «послуги посередників можуть використовуватись третіми особами для протиправної діяльності. Щоб забезпечити вільний обіг інформаційних послуг і в той самий час за-

хищати права інтелектуальної власності в цифровому середовищі, кожна Сторона забезпечує заходи, визначені цим Підрозділом, для постачальників посередницьких послуг... Випадки звільнення від відповідальності, встановлені в цій статті, включають лише випадки, коли діяльність постачальників послуг інформаційного суспільства обмежена технічним процесом оператора та наданням доступу до комунікаційних мереж, через які доступна для третіх сторін інформація передається або тимчасово зберігається з єдиною метою – зробити передачу більш ефективною; ця діяльність має суто технічний, автоматичний та пасивний характер, що означає, що постачальник послуг інформаційного суспільства не має ні знань, ні контролю щодо інформації, яка передається або зберігається».

Враховуючи наведені проблеми, які виникають у процесі судового захисту інформаційних прав особи в мережі Інтернет, пов'язані з належною фіксацією та оформленням доказової бази, що свідчить про факт правопорушення, визначення особи-відповідача за такими категоріями справ, тривалості судового розгляду спорів тощо, не можемо не наголосити на більш ефективності реалізації позасудового (неюрисдикційного) способу захисту прав суб'єкта в порядку самозахисту. Ведення належної претензійної роботи може мати наслідком не лише припинення правопорушення чи спростування недостовірної інформації, а й можливість отримання відповідного відшкодування від правопорушника.

Висновки. Аналіз системи цивільних прав та механізмів їх захисту засвідчує, що захисні можливості особи нерозривно пов'язані та зумовлюються специфікою порушеного чи оспорюваного суб'єктивного права. Тому якщо для окремих інститутів цивільного права притаманне застосування всіх чи переважної більшості передбачених законодавством способів захисту порушених прав, то особливості інших зумовлюють можливість використання лише окремих правоохоронних засобів.

Проблеми, які виникають у процесі судового захисту інформаційних прав особи в мережі Інтернет, пов'язані з належною фіксацією та оформленням доказової бази, визначенням відповідача, тривалості судового розгляду спорів тощо, зумовлюють підвищення ролі позасудових (неюрисдикційних) способів захисту інформаційних прав суб'єкта. Тому в цій сфері реалізація способів самозахисту може

мати наслідком припинення правопорушення, спростування недостовірної інформації, а також можливість отримання певного матеріального відшкодування від правопорушника

Вітчизняна судова практика ґрунтується на положенні про відповідальність за розміщення незаконної інформації в мережі Інтернет її автора та власника веб-сайту. Якщо автор недостовірної інформації невідомий, то несе відповідальність власник веб-ресурсу, який створив технічні умови для поширення недостовірної інформації. Відповідальність за незаконне розміщення творів в інформаційній мережі також несе власник веб-сайту.

У нормах Угоди про асоціацію закладений інший принцип: власник веб-ресурсу чи інша особа, яка надавала посередницькі інформаційні послуги (кешування, хостингу тощо), не несе відповідальності в тому разі, якщо її діяльність має суто технічний, автоматичний характер та обмежена технічним процесом надання доступу до комунікаційних мереж.

Положення Угоди про відповідальність постачальників посередницьких послуг у найближчій перспективі мають бути імplementовані в національне законодавстві України.

Список використаної літератури:

1. Илларионова Т.И. Система гражданско-правовых охранительных мер. Томск: Изд. Томского ун-та, 1982.
2. Алексеев С.С. Общая теория права. В 2 т.: / С.С. Алексеев. Т.1. М.: Юридическая литература, 1981. 359 с.
3. Гражданское право. Том 1 Учебник. Изд. 6-е, перераб. и доп. / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. М.: ООО «ТК Велби», 2002. 776 с.
4. Гражданское право: В 2 т. Том I : Учебник / Отв. ред. проф. Е.А. Суханов. 2-е. изд. М.: Издательство БЕК, 2002. 816 с.
5. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. М.: Статут, 2001. 411 с. (Классика российской цивилистики).
6. Луць В.В. Окремі аспекти оперативного захисту цивільних прав та інтересів сторін у договірних зобов'язаннях // Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвєєвські цивілістичні читання). Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. К.: КНТ, 2011. 472 с.
7. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5. Офіційний вісник України. 2012. р. № 17. С. 66. ст. 632.
8. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27.02.2009 р. Вісник Верховного суду України. 2009. № 3. С. 7
9. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 17.10.2012 № 12. Вісник господарського судочинства. 2012. № 6. ст. 57.
10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. (Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678–VII від 16.09.2014). Офіційний вісник України. 2014. № 75. Том 1. Стор. 83. ст. 2125.

Кодинец А. А. Самозащита прав в сфере информационных отношений: проблемы теории и практики

Статья посвящена рассмотрению теоретических основ и практических последствий реализации в рамках информационных отношений способов защиты гражданских прав и интересов; определению особенностей применения самозащиты с целью прекращения нарушения информационных прав субъектов, в том числе в результате распространения недостоверной информации в сети Интернет; анализу проблем и противоречий действующего законодательства Украины, регулирующего информационные отношения; формулировке выводов и предложений по совершенствованию правового регулирования информационных отношений в гражданском законодательстве.

Ключевые слова: информация, информационные отношения, защита гражданских прав и интересов, самозащита, Интернет, недостоверная информация.

Kodynets A. O. Self-protection of the rights in information relations: problems of theory and practice

The article is devoted to the consideration of theoretical principles and practical consequences of applying methods of protecting civil rights and interests in the information sphere; determination of the specifics of using self-protection to stop violations of information rights, including, as a result of the dissemination of unreliable information on the Internet; the analysis of problems and contradictions of the current legislation of Ukraine regulating information relations; formulation of conclusions and proposals for improving the legal regulation of information relations in civil law.

Key words: *information, information relations, protection of civil rights and interests, self-protection, Internet, unfair information.*